

Особливості формування образу та уявлень про сім'ю у здобувачів загальної середньої освіти з інтелектуальними порушеннями

Бахмат Наталія Валеріївна¹

Опубліковано	Секція	УДК
28.08.2023	Освіта/Педагогіка	37.042.2

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo>.

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Підлітковий вік представляє собою унікальний період перехідного розвитку від дитинства до дорослого віку. Цей час відзначається суттєвими змінами у розвитку особистості, що сприяють формуванню когнітивних та емоційно-поведінкових навичок. Особливий акцент у спеціальній освіті робиться на процесі формування особистості підлітків з інтелектуальними порушеннями, оскільки це є важливим завданням з метою підтримки їх успішної соціальної адаптації та самореалізації в суспільстві. Метою статті є дослідження особливостей процесу формування образу та уявлень про сім'ю у здобувачів загальної середньої освіти, зокрема серед підлітків із інтелектуальними порушеннями. Проаналізовано вплив сімейного виховання на формування образу сім'ї. Визначено головні чинники, які впливають на формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями, серед яких вплив батьківської сім'ї, особливості перебігу підліткового віку, особливості статево-рольової ідентифікації, знання про сім'ю, отримані у закладі освіти та із засобів масової інформації. Вибір методів і форм роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями повинен враховувати вікові особливості учнів і цілі виховання. Для проведення роботи з формування уявлень про сім'ю у підлітків у закладі загальної середньої освіти важливо залучати не лише вчителів і вихователів, а також різних фахівців, таких як психолог, соціальний педагог, лікар та інших. Використання цифрових технологій у навчанні може сприяти формуванню уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями, забезпечуючи доступ до різноманітних освітніх ресурсів та інтерактивних засобів. У процесі формування уявлень та образів про сім'ю слід використати відео та аудіоматеріали, електронні книги, інтерактивні програми, вебсайти, різні графічні програми тощо. Досягнення оптимальності у виховному процесі, спрямованому на формування уявлень про сімейне життя у підлітків з інтелектуальними порушеннями, можливе завдяки комплексному та системному використанню всіх спеціальних методів, які можуть частково переплітатися та взаємодоповнюватися, зокрема під час організації рольових ігор. Особливу увагу було звернено на використання цифрових технологій, оскільки вони дозволяють створювати індивідуальні програми навчання, враховуючи потреби та можливості кожного підлітка з інтелектуальними порушеннями.

¹ доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна, 32302, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Огієнка, 61, <https://orcid.org/0000-0001-6248-8468>

Ключові слова: здобувачі загальної середньої освіти, сім'я, сімейне виховання, сімейні цінності, підлітки, інтелектуальні порушення, цифрове освітнє середовище, цифрові технології.

Formation of the image and ideas about the family among adolescents with intellectual disabilities

Annotation. Adolescence is a unique period of transitional development from childhood to adulthood. This time is marked by significant changes in personality development, which contribute to the formation of cognitive and emotional-behavioral skills. Special emphasis in special education is placed on the process of personality formation of adolescents with intellectual disabilities, as this is an important task in order to support their successful social adaptation and self-realization in society. The purpose of the article was to study the peculiarities of the process of forming an image and ideas about the family among students of general secondary education, in particular among teenagers with intellectual disabilities. The influence of family education on the formation of the image of the family is analyzed. The main factors that influence the formation of ideas about the family among adolescents with intellectual disabilities are determined, including the influence of the parental family, the peculiarities of the course of adolescence, the peculiarities of gender-role identification, knowledge about the family obtained in an educational institution and from mass media. The choice of methods and forms of work with adolescents with intellectual disabilities should take into account the age characteristics of students and the goals of education. It is important to involve not only teachers and educators, but also various specialists, such as a psychologist, social pedagogue, doctor and others, in order to carry out work on the formation of the idea of the family among teenagers in an educational institution. The use of digital technologies in education can contribute to the formation of ideas about the family in adolescents with intellectual disabilities, providing access to various educational resources and interactive tools. In the process of forming ideas and images about the family, such digital technologies as video and audio materials, e-books, interactive programs, websites, various graphic programs, etc. can be used. Achieving optimality in the educational process, aimed at forming ideas about family life in adolescents with intellectual disabilities, is possible thanks to the complex and systematic use of all special methods, which can partially intertwine and complement each other, in particular, during the organization of role-playing games. Special attention was paid to the use of digital technologies, as they allow creating individual training programs, taking into account the needs and capabilities of each teenager with intellectual disabilities.

Keywords: students of general secondary education, family, family education, family values, teenagers, intellectual disabilities, digital educational environment, digital technologies.

Вступ

Багато часу людина проводить у родині, де вона вчиться і вбирає в себе внутрішні норми та способи поведінки. Особливо важливим формування уявлень про сімейне життя стає саме в підлітковому віці. Саме тоді виникають вагомі психологічні, фізіологічні і соціальні передумови для створення власної сім'ї. Цей період важливий для формування уявлень про сім'ю для осіб з інтелектуальними порушеннями, оскільки від цих уявлень значимо залежить якість їхнього подальшого сімейного життя.

У сучасному суспільстві зафіксовано зростаючий науковий інтерес до дослідження сім'ї, оскільки вона відіграє ключову роль у соціалізації наступних поколінь і формуванні їх ціннісних орієнтирів. З цієї причини є актуальним одне з головних

завдань закладів освіти та фахівців з психології і педагогіки – підготовка випускників до самостійного сімейного життя та створення у них необхідних уявлень для досягнення цієї мети. Однак цей процес стає більш складним в умовах спеціальних закладів освіти, де навчаються учні з інтелектуальними порушеннями, й виникають об'єктивні труднощі в його реалізації. Формування образу сім'ї та уявлень про неї є важливим етапом психосоціального розвитку будь-якої дитини. Для підлітків із інтелектуальними порушеннями цей процес може бути особливим, оскільки вони зазвичай стикаються зі значними труднощами в сприйнятті та адаптації до соціального середовища.

Дослідженню питання формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями присвячено небагато робіт вітчизняних та зарубіжних науковців, проте, все ж, є декілька досліджень цього процесу. Так, Н.Бахмат та О.Вержиховська у своїй праці розглядали процес професійної орієнтації як критерії ефективності роботи персоналу з дітьми з психофізичними порушеннями, а також як умову і засіб формування професійно-трудової компетентності учнів [9].

Л.Ніколенко та В.Шилонова досліджували стан соціального клімату в інклюзивних учнівських колективах на прикладі класів другого року навчання Загальноосвітньої школи № 1 в Жовтководську (Україна). Вони базувались на наукових доробках у галузі інклюзивної освіти, щоб розглянути проблему взаємодії в інклюзивних учнівських колективах. За думкою авторів, найважливішою умовою успішного запровадження інклюзивного навчання є створення сприятливого соціального клімату в інклюзивному учнівському колективі, шляхом формування та розвитку навичок соціальної взаємодії учнів [5].

Т.Валько представила результати дослідження ролі педагогів у процесі формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями. На основі проведеного анкетування було виявлено явне переоцінювання впливу спеціального закладу освіти та вчителів, включаючи їхню роль у вихованні, порівняно з впливом, який відводиться батькам в сім'ї. Аналіз діяльності вчителів та вихователів у спеціальних закладах освіти показав, що вони мають недостатній рівень готовності і компетентності в питаннях підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до створення власних сімей. Навіть при позитивному ставленні та усвідомленні важливості формування уявлень про сім'ю у підлітків, які навчаються у спеціальних закладах освіти, педагоги зазначають, що вони не мають однозначної позиції щодо доцільності створення сімей та народження дітей особами з інтелектуальними порушеннями [3].

С.Стеблюк дослідила особливості та визначила основні шляхи формування загальнолюдських цінностей у дітей з інтелектуальними порушеннями, серед яких окрему увагу звернула на уроки української мови та читання, прийоми «емоції радості» та «ланцюжок ідей» [6].

О.Боряк, у свою чергу, вивчила проблему особливостей уявлень підлітків із інтелектуальними порушеннями про сім'ю. Вона визначила, що уявлення підлітків із інтелектуальними порушеннями про сім'ю можуть різнитися, проте є деякі загальні ознаки, включаючи потребу в підтримці. Велика частина підлітків цієї категорії розуміють, що для них важлива додаткова підтримка та догляд, особливо порівняно зі своїми ровесниками з нормальним розвитком [1].

А.Щербак дійшов висновку, що на основі того, як складаються уявлення підлітка про себе, слід враховувати, як складаються відносини в його сім'ї. Чим більше непорозумінь у сім'ї, тим більше дитина може рости в дисгармонійному середовищі, де вона вбачає суперечності у поглядах на світ, спричиняє конфлікти батьків або помилково звинувачує себе в проблемах сім'ї. У той час, коли дитина виростає в

атмосфері гармонії та оточення батьківської любові, вона має більше можливостей стати успішною у суспільстві, досягти своїх цілей, і її особистість не переповнена конфліктами [7].

Недостатньо вивченою є роль вчителів у формуванні у підлітків з інтелектуальними порушеннями уявлень про майбутню сім'ю. Також мало досліджено, які саме труднощі виникають у них під час роботи, якими способами ці труднощі можна подолати, і яке співвідношення має вплив спеціального закладу освіти та виховання в сім'ї на готовність учнів створювати власну родину.

Відповідно, *метою статті* є дослідження процесу формування образу та уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями. У статті розглядаються чинники, які впливають на цей процес, включаючи роль педагогів і спеціальних закладів освіти у формуванні уявлень підлітків про сім'ю.

Завдання статті полягають у: (1) проведенні аналізу релевантних наукових досліджень з психології підлітків із інтелектуальними порушеннями; (2) дослідженні впливу родини на формування образу сім'ї у підлітків з інтелектуальними порушеннями; (3) аналізі психологічних і соціальних викликів, з якими зіштовхуються підлітки з інтелектуальними порушеннями при сприйнятті сім'ї.

Матеріали та методи. Для дослідження питання формування ідей та уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями були використані теоретичні методи, а саме: метод аналізу, метод синтезу, порівняння та узагальнення. Метод аналізу був використаний для розгляду окремих аспектів та компонентів уявлення сім'ї, а метод синтезу – для поєднання їх у загальні концепції. Порівняння дозволило встановити схожість та відмінності між уявленнями підлітків з інтелектуальними порушеннями та їхніми ровесниками з типовим розвитком, а також визначити ефективність тих чи інших методів формування уявлень та ідей сім'ї. За допомогою методу узагальнення було сформовано висновки та загальні відомості з отриманих результатів дослідження.

Результати

Підготовка молоді до створення сім'ї має велике значення в контексті соціально-економічного розвитку України, оскільки сім'я відіграє важливу роль у покращенні демографічного стану країни, вихованні громадян та зміцненні здоров'я населення. Проте спеціальні заклади освіти, в яких навчаються діти з інтелектуальними порушеннями, зіштовхуються з особливими викликами при досягненні цих цілей.

Європейська інтеграція та цифрова трансформація є потужними викликами для системи освіти України, які вимагають ефективної відповіді та адаптації до нових вимог. Для цього необхідно створити систему, яка сприяє якості освіти, формуванню особистостей, здатних працювати в глобалізованому середовищі, забезпеченню доступу до освіти та рівних можливостей для розвитку кожної дитини. Зміни в системі освіти, включаючи європейську інтеграцію та цифрову трансформацію, можуть впливати на те, як підлітки з інтелектуальними порушеннями сприймають та формують свій образ сім'ї. Забезпечення якісної освіти та доступу до неї є важливими для формування правильних уявлень про сімейне життя [10].

Розглядаючи взаємодію підлітків з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному учнівському колективі, потрібно враховувати вплив соціального середовища на їхні уявлення та ставлення до сім'ї. Сприятливий соціальний клімат, особливості взаємодії з однолітками та педагогами можуть суттєво позначитися на формуванні у підлітків образу сім'ї, їхніх уявлень про родинні цінності та ролі. З іншого боку, формування образу та уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями також може впливати на сприйняття навколишнього соціального

клімату. Наприклад, їхні уявлення про сім'ю можуть відбиватися на їхній соціальній взаємодії та відносинах з однолітками [5].

У молодшому шкільному віці у дітей формуються загальнолюдські цінності, такі як доброзичливість, чесність, дружелюбність тощо. У підлітковому віці ці цінності можуть додатково впливати на формування уявлень про сім'ю та стосунки в ній. Наприклад, якщо підліток з інтелектуальними порушеннями набуває негативних уявлень про сім'ю або має обмежені уявлення про роль та значення сімейних відносин, це може вплинути на його загальнолюдські цінності та моральні переконання [6].

Сім'я, як невелика соціальна група, відрізняється наявністю прямих особистих взаємодій між всіма її членами. В ній формуються емоційні зв'язки, які транслюють симпатії і антипатії, а також специфічні групові цінності, погляди, норми і правила поведінки. Формуючи власне уявлення про себе, підліток бере до уваги динаміку відносин в сім'ї. Чим більше непорозумінь у сімейних стосунках, тим більше дисгармонії розвивається у підлітка. Він внутрішньо переживає суперечливі погляди на світ, можливо, вбачаючи себе причиною конфліктів батьків або корінним джерелом сімейних проблем. З іншого боку, дитина, яка росте в атмосфері гармонії та оточена батьківською любов'ю, розвивається в успішного члена суспільства, досягає своїх цілей, і в її особистості відсутні внутрішні конфлікти.

Підлітковий вік – це життєвий етап між дитинством і дорослістю, який супроводжується значними фізіологічними, психологічними і соціальними змінами. Зазвичай цей період триває приблизно від 10-12 років до 18-20 років, але ці межі не є жорсткими і можуть змінюватися в залежності від індивідуальних особливостей та культурних контекстів.

Важливі аспекти підліткового віку включають [7]:

- фізичний розвиток – інтенсивний ріст та розвиток органів і систем організму, що призводить до змін у зовнішності, форми тіла;
- психологічний розвиток – формується самоідентифікація, визначається ставлення до себе та світу;
- соціальна інтеракція – підлітки вивчають своє місце у соціальному середовищі, встановлюють стосунки зі своїми ровесниками, родиною та іншими людьми;
- емоційний розвиток – емоційні зміни, подолання стресових ситуацій.

Що стосується підлітків з інтелектуальними порушеннями, то їхні аспекти розвитку можуть мати певні відмінності. Підлітки з інтелектуальними порушеннями також намагаються встановлювати соціальні зв'язки і вивчають своє місце в суспільстві. Проте їхні можливості та потреби можуть бути різними і вони можуть відчувати необхідність підтримки для взаємодії з оточуючими. Важливо враховувати індивідуальні особливості і потреби кожного підлітка з інтелектуальними порушеннями у процесі роботи з ними у цей важливий період їхнього життя [3].

У підлітковому віці уявлення про сім'ю може радикально еволюціонувати порівняно з дитинством. Підлітки розпочинають формувати більш складні та дорослі уявлення про сім'ю, враховуючи свій особистий досвід, соціокультурний контекст та розвиток своєї ідентичності. Вони можуть розглядати ролі та функції сім'ї в своєму житті і розуміти, що сім'я виконує різні завдання, такі як надання підтримки, виховання, навчання та соціалізація.

Головними чинниками, які впливають на формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями є наступні (рис. 1):

Рис. 1. Головні чинники, які впливають на формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями

Джерело: розроблено автором на основі аналізу джерела [2]

На відміну від однолітків із типовим розвитком, підлітки з інтелектуальними порушеннями зіштовхуються зі значними труднощами в осмисленні та засвоєнні всієї системи сімейних відносин. Це призводить до низки проблем у майбутньому сімейному житті цих осіб, таких як:

- вибір майбутнього партнера (чоловіка або дружини) без належного розуміння;
- відсутність відповідальності та психологічної зрілості;
- нездатність до спільного життя в одному сімейному колективі;
- вирішення побутових і конфліктних питань;
- байдуже ставлення до інших членів сім'ї;
- низький рівень культури духовних, психологічних та статевих відносин [1].

У процесі формування необхідних навичок, вчителям слід враховувати індивідуальні особливості розвитку кожного учня, а також його унікальні проблеми та потенціал. Оскільки в рамках Нової української школи проводиться інклюзивна освіта, яка охоплює учнів із інтелектуальними порушеннями, вчителі повинні мати глибокі знання про рівень розвитку мовлення цих учнів та його особливості [4]. Якщо підлітки з інтелектуальними порушеннями виявляють труднощі в монологічному мовленні, то для них слушно використовувати мовлення, побудоване на наочних прикладах та конкретних ситуаціях. Це може сприяти кращому формуванню образів і уявлень про сім'ю, оскільки цей підхід робить процес сприйняття і вивчення інформації більш доступним і зрозумілим для них.

Формування уявлень підлітків з інтелектуальними порушеннями про сім'ю має охоплювати такі складові (рис. 2):

Рис. 2. Складові процесу формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями

Джерело: власна розробка автора

Уявлення про сім'ю може включати ідеї про те, які професії є прийнятними або неприйнятними для майбутнього сімейного життя. Якщо у підлітків з інтелектуальними порушеннями відсутня інформація про різні професії або їхні можливості, це може впливати на їхній вибір професійного шляху. Спеціальні програми профорієнтаційної роботи можуть бути розроблені таким чином, щоб враховувати особливості цієї аудиторії та допомагати їм краще розуміти, як обрана професія впливає на їхнє майбутнє сімейне життя [9].

Заняття з соціально-побутового орієнтування, що включають корекційно-розвиваючі аспекти, відіграють ключову роль у формуванні уявлень про сім'ю. Ці заняття спрямовані на розвиток у підлітків необхідних навичок для самостійного сімейного життя, таких як ведення домашнього господарства та виховання дітей.

У спеціальних закладах освіти і навчально-реабілітаційних закладах також важливо проводити спеціальну виховну роботу, яка сприятиме підготовці підлітків до майбутнього сімейного життя.

Покращення процесу формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями має враховувати різні аспекти, одним із яких є оцінка компетентності педагогічного персоналу закладу освіти у підготовці старшокласників до незалежного сімейного життя та формуванні необхідних уявлень для цього. Підготовка повинна включати різні аспекти, такі як:

- уявлення про ідеали поведінки для жінок та чоловіків;
- знання про здоров'я та важливі гігієнічні навички;

- розуміння фізіологічних, соціальних і етичних аспектів стосунків між хлопцями та дівчатами;
- навички ефективного спілкування з представниками іншої статі;
- розуміння ролей у сім'ї, включаючи подружні, батьківські та сімейні;
- усвідомлення відповідальності в сім'ї;
- вміння створювати та управляти сімейним бюджетом;
- відповідальність за виховання дітей;
- навички ефективного спілкування в родині;
- профілактика сімейних конфліктів та інші аспекти [12].

Вибір методів і форм роботи повинен враховувати вікові особливості учнів і цілі виховання. Для проведення такої роботи у закладі освіти важливо залучати не лише вчителів і вихователів, а також різних фахівців, таких як психолог, соціальний педагог, лікар, медсестра. Окрім того, можуть бути запрошені спеціалісти з різних галузей, такі як перукар, косметолог, стиліст, юрист, економіст, гінеколог та інші. Важливо підкреслити, що виховна робота повинна спрямовуватися як на формування уявлень і знань підлітків про сім'ю, так і на розвиток відповідної поведінки та розвиток емоційного ставлення до можливості створення власної сім'ї.

Найпоширенішими методами формування уявлень про сім'ю у підлітків є наступні (табл. 1):

Таблиця 1

Методи формування уявлень про сім'ю

Метод	Характеристика
Методи усвідомлення сімейних цінностей	До таких методів належать: бесіда, розповідь, приклад, переконання, навіювання. Загальною характеристикою цих методів є вербальність. Вони передбачають своєрідний діалог між підлітками та педагогами, коли відбувається обмін думками, ідеями, цінностями.
Методи організації діяльності та формування досвіду поведінки	Ці методи ґрунтуються на практичній діяльності підлітків. Прикладом є доручення, вимога, включення учнів у різні види фізичної активності.
Методи стимулювання діяльності й поведінки	Призначені для контролю, регулювання, виправлення та підтримки активності підлітка. Наприклад, заохочення та покарання.
Інтерактивні методи виховання	Призначені для моделювання реальних життєвих ситуацій і спільного вирішення проблемних питань.

Джерело: власна розробка автора

Проте варто зазначити, що всі ці методи не є універсальними. Досягнення оптимальності у виховному процесі, спрямованому на формування уявлень про сімейне життя у підлітків з інтелектуальними порушеннями, можливе завдяки комплексному та системному використанню всіх зазначених методів, які можуть частково переплітатися та взаємодоповнюватися, зокрема під час організації рольових ігор. Такі ігри є інтерактивним інструментом педагогічної роботи, який поєднує теоретичні та

практичні види діяльності підлітків з інтелектуальними порушеннями. Рольові ігри спрямовані на формування у таких підлітків уявлень про самостійне сімейне життя.

Інакше кажучи, рольова гра – це особлива діяльність, організована вчителем для перетворення теоретичних знань на практичний досвід. Важливо враховувати, що рольова гра має дві важливі функції: вона не лише вирішує головні завдання гри, але і сприяє навчанню та вихованню учнів. Рольова гра є засобом корекції та розвитку теоретичного і практичного мислення підлітків з інтелектуальними порушеннями шляхом створення, аналізу, обґрунтування та вирішення життєвих та сімейних проблем, які моделюються під час гри [2].

Основними етапами для організації та проведення рольових ігор для підлітків з інтелектуальними порушеннями є:

визначення тематики, мети та основних етапів проведення гри;

створення сценарію;

організація імітаційного простору;

визначення правил та системи оцінювання учасників.

Основною метою проведення рольових ігор є розвиток трьох ключових аспектів уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями (рис. 3):

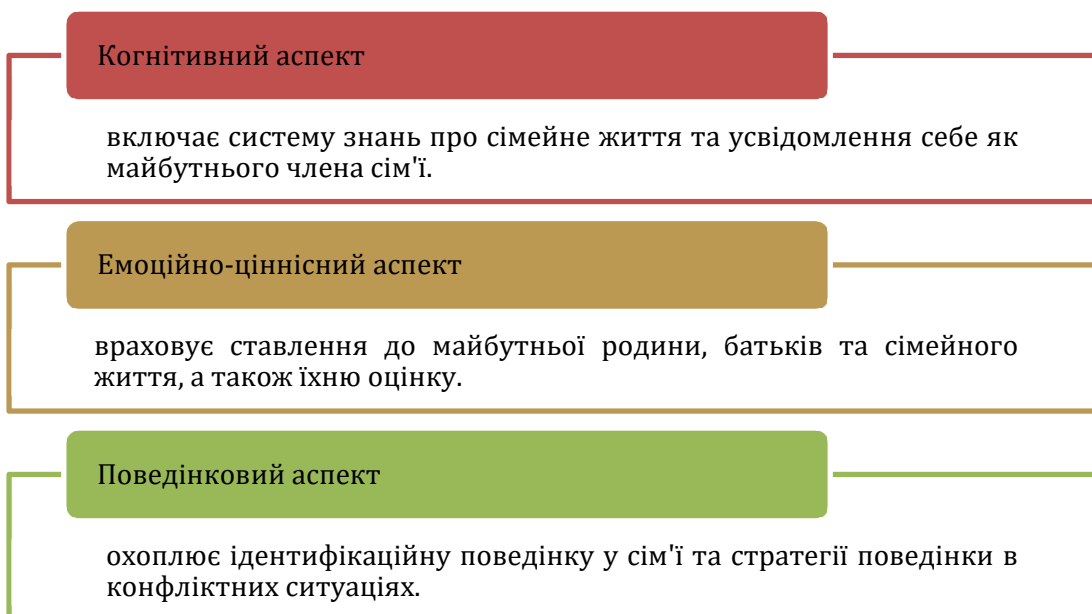

Рис. 3. Ключові аспекти уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями

Джерело: власна розробка автора

Додатково, важливим елементом в роботі є позитивне впливання на негативний досвід сімейного життя у батьківській родині та його зниження [13]. Найвищий ступінь ефективності використання рольової гри досягається завдяки комбінації теоретичних та практичних методів і засобів педагогічної роботи, які можуть частково перетинатися під час її організації. Слід дотримуватися визначеної методики для створення рольової гри, що дозволяє педагогу активізувати інтерес підлітків з інтелектуальними порушеннями, спонукаючи їх самостійно вивчати різні аспекти сімейного життя через розв'язання ситуацій, коригуючи негативний досвід виховання у батьківській родині та інші педагогічні цілі.

Соціальні і пізнавальні інтереси у дітей з інтелектуальними порушеннями часто бувають поверхневими, нестійкими і мають низький рівень інтенсивності. Пізнавальні інтереси у цих дітей зазвичай не виникають самі по собі. У процесі спеціального

навчання можливо стимулювати їх зацікавленість у формах та методах навчання, проте вони рідко виявляють інтерес до конкретного навчального матеріалу. Особливу увагу у процесі формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями варто звертати на їхній опір освітньому процесу. Явище опору у навчанні може включати психологічні чинники, такі як тривожність, низька мотивація та знижена самооцінка. Ці чинники можуть впливати на сприйняття та розуміння підлітками з інтелектуальними порушеннями сімейних ситуацій та формування їх уявлень про сім'ю [15].

На сучасному етапі розвитку суспільства надзвичайно складно уявити роботу вчителя без застосування цифрових технологій. Вони сприяють розвитку основних і спеціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, надають можливість індивідуалізувати навчання та враховувати рівень їхньої пізнавальної активності та фізичного стану. Для здобувачів загальної середньої освіти з інтелектуальними порушеннями найбільш доступним та ефективним засобом навчання може бути використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Інформаційно-комунікаційні технології у навчанні – це цифрові ресурси, такі як відеофрагменти, фотографії, статичні та динамічні моделі, об'єкти віртуальної реальності та інтерактивне моделювання, картографічні матеріали, аудіозаписи, текстові документи та інші матеріали, які використовуються в освітньому процесі у цифровому форматі [14].

Цифрові технології дозволяють створювати індивідуальні програми навчання, враховуючи потреби та можливості кожного підлітка з інтелектуальними порушеннями. Це особливо важливо у формуванні уявлень про сім'ю, враховуючи різний рівень розвитку і потреби.

Використання цифрових технологій в освітньому процесі надає вчителю багато переваг, оскільки це:

- допомагає розвивати унікальну особистість кожного здобувача загальної середньої освіти;
- надає можливість вчити кожного по-різному в один і той же час;
- не обмежує ініціативу підлітка;
- сприяє організації самостійної роботи та розвитку творчого потенціалу, оскільки за допомогою комп'ютера можна найефективніше організувати пізнавальну діяльність учнів;
- дозволяє використовувати різноманітні функції та графічні можливості сучасних комп'ютерних систем та баз даних, доступ до роботи в інтернеті;
- допомагає впроваджувати інтегровані курси в освітній процес, використовувати форми організації навчальної діяльності в галузі дизайну та досліджень [16].

У процесі формування уявлень та образів про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями можуть варто використовувати відео та аудіоматеріали, електронні книги, інтерактивні програми, вебсайти, різні графічні програми тощо. Демонстраційні засоби включають різноманітні ресурси, такі як відеофрагменти, анімаційні сюжети, графічні зображення, аудіозаписи, текстові матеріали та інші. Використання демонстраційних засобів дозволяє надати наочності уявленням про сім'ю, сприяючи кращому розумінню інформації учнями.

Комп'ютерні ігри, які сприяють розвитку ключових психічних процесів у здобувачів загальної середньої освіти, включаючи сприйняття, пам'ять, увагу, реакцію та розумові навички (абстракція, узагальнення, аналіз і синтез), відомі тим, що підлітки легше абсорбують інформацію через гру. Таким чином, розвиваючи ігри з освітньою метою є необхідним інструментом вчителів [8]. Важливо зважати на особливості

цільової аудиторії, а саме підлітків з інтелектуальними порушеннями, і розробляти спеціалізовані освітні матеріали та програми, які враховують їхні потреби та можливості. Такий підхід може сприяти більш якісному формуванню уявлень про сім'ю та підготовці цієї аудиторії до майбутнього сімейного життя [11].

Сучасна освіта для такої групи здобувачів освіти в Україні потребує створення якісної підготовки майбутніх фахівців і залучення як державних, так і приватних інвестицій для комп'ютеризації інклюзивного освітнього середовища. Укріплення родинних цінностей і підготовка молоді до власної сімейної дороги має важливе значення для сучасного суспільства, сприяючи забезпеченню економічного і соціального розвитку, а також поліпшенню демографічного стану. У контексті спеціальної освіти, підготовка учнів із інтелектуальними порушеннями до майбутнього сімейного життя є одним з аспектів їх соціалізації. Однак у сучасній Україні цьому питанню не приділяється достатньої уваги, що спричиняє складнощі, з якими стикаються молоді сім'ї, включаючи тих, хто має розумові вади.

Висновки

Отже, підлітковий період характеризується появою нових аспектів у розвитку особистості, таких як підвищений рівень самосвідомості, зміни в мотиваційній сфері, самореалізація та саморегуляція. Здоровий розвиток особистості передбачає гармонійне функціонування психіки. Однак у підлітків із інтелектуальними порушеннями спостерігається нерівномірний розвиток психіки, що призводить до незрілості особистості. Зокрема, спостерігається переулаштування фізіологічних потреб та труднощі у формуванні соціальних потреб та інтересів.

Уявлення про сім'ю можна розглядати як комплекс узагальнених образів, що відображають різні аспекти сімейного життя, такі як склад родини, характерні риси членів сім'ї (чоловіка, дружини, дітей), взаємини між ними та організація сімейного побуту. Формування цих уявлень залежить від різних чинників. Серед основних – досвід у батьківській сім'ї, ідентифікація із сім'єю батьків, стрес, пережитий під час підліткового віку, усвідомлення статевих ролей, вплив рівнів усвідомлення сімейного життя, які походять від оточуючих, а також від засобів масової інформації.

Формування образу сім'ї та уявлень про сімейне життя у таких підлітків є складним завданням, яке вимагає спеціального підходу та педагогічної підтримки. Неможливо відхилити взаємозалежність майбутнього сімейного життя від уявлень, які сформувалися у підлітків з інтелектуальними порушеннями до того, як вони створюють власну родину. Важливо враховувати вплив родинного виховання і закладів освіти у цьому процесі.

Використання цифрових технологій у навчанні може сприяти формуванню уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями, забезпечуючи доступ до різноманітних освітніх ресурсів та інтерактивних засобів. Досягнення оптимальності у виховному процесі, спрямованому на формування уявлень про сімейне життя у підлітків з інтелектуальними порушеннями, можливе завдяки комплексному та системному використанню таких методів, як метод усвідомлення сімейних цінностей, організації діяльності та формування досвіду поведінки, стимулювання діяльності й поведінки, інтерактивні методи виховання.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу застосування цифрових технологій та створення цифрового середовища на формування уявлень про сім'ю у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Список використаних джерел

1. Боряк О. Особливості уявлення підлітків із інтелектуальними порушеннями про сім'ю. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т. 10, № 8. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i8-010>
2. Валько Т.І. Теоретичні аспекти формування уявлень про сім'ю у підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2021. № 12. С. 54–55. URL: <https://biolog.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/zb-mol-vscenyh-k-pnu-2021.pdf#page=54>
3. Валько Т. Погляди педагогів з формування уявлень про сім'ю в підлітків з інтелектуальними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. 2020. № 9 (103). С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.09/011-020>
4. Миронова С., Бахмат Н. Особливості монологічного мовлення молодших школярів із інтелектуальними порушеннями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 5–6 (99–100). С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.05-06/003-011>
5. Ніколенко Л., Шилонова В. Сприятливий соціальний клімат в учнівському інклюзивному колективі. *Вісник післядипломної освіти*. 2020. № 12 (4). С. 180–197. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-180-197](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-180-197)
6. Стеблюк С. Формування загальнолюдських цінностей у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. 2023. № 1 (54). С. 22–27. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2023.1.3>
7. Щербак А. С. Уявлення про сім'ю у підлітків в залежності від психологічного віку. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес* : матеріали міжнар. наук.-теор. конференції студ. та аспір. (м. Харків, 10 – 11 квітня 2019 року). Харків, 2019. С. 282–284. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/df6324db-a062-4614-bb3a-ea5a45bfd183/content#page=282>
8. Alfredsson Ågren K., Kjellberg A., Hemmingsson H. Internet opportunities and risks for adolescents with intellectual disabilities: A comparative study of parents' perceptions. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 2020. Vol. 27, No. 8. P. 601–613. DOI: <https://doi.org/10.1080/11038128.2020.1770330>
9. Bakhmat N., Verzhihovska O. Formation of professional and labor competence of schoolchildren with intellectual disorders by means of professional orientation. *Pedagogical Discourse*. 2020. No. 29. P. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2020.29.04>
10. Development of educational policy in Ukraine in the context of European integration and digital transformation / N. Ivanenko et al. *Revista Eduweb*. 2023. Vol. 17, No. 2. P. 296–305. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.25>
11. Drozd L. V., Bystrova Yu. O. Features of communication of adolescents with intellectual disabilities in the interpersonal relations. *Insight: the psychological dimensions of society*. 2020. No. 3. P. 123–133. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/123456789/11982>
12. Mattson G., Kuo D. Z. Psychosocial factors in children and youth with special health care needs and their families. *Pediatrics*. 2018. Vol. 143, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2018-3171>
13. Mindset and perseverance of adolescents with intellectual disabilities: Associations with empowerment, mental health problems, and self-esteem / F. Verberg et al. *Research in*

- Developmental Disabilities*. 2019. Vol. 91. Article 103426. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2019.103426>
14. Prevalence estimates of mental health problems in children and adolescents with intellectual disability: A systematic review and meta-analysis / N. Buckley and other. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2020. Vol. 54, No. 10). P. 970–984. DOI: <https://doi.org/10.1177/0004867420924101>
 15. Resistencia educativa bidimensional en el establecimiento educativo terciario moderno de Ucrania / A. Kulichenko et al. *Apuntes Universitarios*. 2022. Vol. 13, No. 1. P. 474–493. DOI: <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1351>
 16. The efficiency of using new information and communication technologies in primary school lessons: The e-learning experience / O. Moiko and other. *Postmodern Openings*. 2022. Vol. 13, No. 4. P. 199–215. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/13.4/514>